

A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpontja 2001 óta működik. A ma már a magyar vonatkozású nyelvészeti vizsgálatok Kárpátalján egyértelműen legismertebb tudományos műhelyében folyó nemzetközi és központi, intézeti kutatási programok mellett minden munkatárs egyéni témakörben is folytat vizsgálatokat. A tanulmánygyűjtemény az ezekben a témakörökben született legfrissebb kutatási eredményekből ad körképet, bemutatva, hogy milyen elméleti és gyakorlati problémákkal foglalkoznak a beregszászi nyelvészeti kutatóközpont munkatársai, valamint a kutatóintézettel és a kutatókkal különböző kutatási programokban együttműködő nyelvészek, oktató-kutatók.

A NYELVÉSZET MŰHELYEIBŐL

A NYELVÉSZET MŰHELYEIBŐL

**SZERKESZTETTE:
CSERNICKÓ ISTVÁN
MÁRKU ANITA**

UNGVÁR, 2019

ЗАКАРПАТСЬКИЙ УГОРСЬКИЙ ІСТИТУТ ІМ. Ф. РАКОЦІ ІІ
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ЦЕНТР ІМ. АНТОНІЯ ГОДИНКИ

II. RÁKÓCZI FERENC KÁRPÁTALJAI MAGYAR FŐISKOLA
HODINKA ANTAL NYELVÉSZETI KUTATÓKÖZPONT

A NYELVÉSZET MŰHELYEIBŐL

Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti
Kutatóközpont kutatásaiból V.

Szerkesztette:
CSERNICKÓ ISTVÁN
MÁRKU ANITA

AUTDOR-SHARK
UNGVÁR, 2019

A KÁRPÁTALJAI MAGYAR NYELVHASZNÁLAT ARCHAIZÁLÓDÓ SZOVJETIZMUSAI EGY KÉRDŐÍVES FELMÉRÉS ADATAI ALAPJÁN*

Gazdag Vilmos

Bevezetés

A nyelv folyamatosan változik. Ez természetes jelenség, mely szoros összefüggést mutat a társadalmi, gazdasági, kulturális és akár politikai változásokkal is. Bizonyos szavak bekerülnek nyelvünkbe, bizonyos szavak pedig kivesznek abból. Ez a folyamatosság biztosítja azt, hogy nyelvünk az idő előrehaladása mellett is betölthesse funkcióját (erről lásd pl. A. Jászó 2007: 49–54; Fazakas 2007: 46–84; Gerstner 2018: 249–250).

A változások jelenségét a nyelv létezésének bármely időpontjában ki tudjuk mutatni, ugyanis a különböző korosztályokhoz tartozó személyek más és más mértékben ismernek és használnak bizonyos szavakat és nyelvi kifejezéseket. Amennyiben egy több generációra kiterjedő kutatást végzünk, úgy nyomon tudjuk követni a nyelvi változások folyamatát is. Láthatóvá válik például az is, hogy az idősebb generáció által még ismert szavak a fiatalok számára bizonyos esetekben akár már szinte ismeretlenek, illetve ennek a fordítottja is. Különösen igaz lehet ez, azokban az esetekben, amikor olyan szavak ismeretét próbáljuk vizsgálni, melyek szorosan kötődnek bizonyos korok társadalmi, politikai életéhez. Ilyen szavaknak tekinthetjük például a kárpátaljai magyar nyelvváltozatokban az egykori Szovjetunió idején meghonosodott, s a rendszerhez gazdasági és politikai értelemben szorosan kötődő szovjetizmusokat is. E szavak ismerete a jelölt fogalmak (tárgyak, intézmények, foglalkozások) megszűnését követően nyilvánvalóan egyre ritkább használatúvá válnak, s ezzel egyidejűleg, ha lassan is, de beindul az archaizálódásuk.

Jelen munka keretében egy 2016-os kutatás adatai alapján azt próbáljuk meg bemutatni, hogy ez egyes korosztályok körében miként is változik néhány, a szovjet érához köthető kölcsönszó ismeretségi foka.

A szovjet éra hatása a kárpátaljai magyar nyelvjárások szókészletére

Az egykori Szovjetunióban elvileg minden nemzetiség és nyelv egyenjogú volt. Ennek ellenére az orosz nyelv – mint a nemzetek közötti

*A tanulmány a Magyar Tudományos Akadémia 5231/8/2018/HTMT Domus Hungarica ösztöndíjprogram keretében készült.

érintkezés nyelve – politikai, gazdasági, ideológiai és nem utolsósorban hadászati okokból kivételezett helyzetet élvezett (Cserniczkó–Melyk 2007: 138; Cserniczkó 1998a: 145–146; Cserniczkó 1998b: 5). Azaz valójában az orosz volt az államnyelv, de nem nevezték, és nem is nevezhették annak, mivel a Szovjetunióknak nem volt törvényben lefektetett államnyelve (Zoltán 2003: 228).

Így tehát a szovjet éra idején az erős orosz nyelvi dominancia hatására több ezer orosz vagy orosz közvetítésű lexikai elem honosodott meg a tagköztársaságok nyelvében, melyek jelenléte a nyelvhasználat minden színterén kimutatható (Исаев 2002: 114). Az ekkor meghonosodott szavak jelentős része azonban szorosan kapcsolódik a Szovjetunió különböző korszakainak politika-ideológiai és történelmi folyamataihoz (Каранов 2012: 267), azaz erős ideológiai színezetet hordoz magán. E szavak többsége mára a társadalmi rendszer átalakulása révén elavult és kikerült az aktív szókincsből, mivel az általuk jelölt fogalmak manapság már nem, vagy csak a történelemírás során használatosak (Калиновска 2008: 36).

Ugyanakkor a szovjet éra idején végbemenő gazdasági és társadalmi fejlődés is számos új lexikai elem megalkotásával járt együtt, melyek egy része máig is használatos, mivel az akkor újonnan létrejött dolgok és fogalmak jelölését szolgálták. Más részük pedig a Szovjetunió szétesése után a hozzájuk tartozó denotátum kiveszésével, megszüntetésével együtt elvesztette a mindennapi szókincsben betöltött szerepét. M. I. Iszaev szerint (Исаев 2002: 114) az ekkor meghonosodott orosz szavakat a következő főbb csoportok szerint lehet kategorizálni: **1.** társadalmi-politikai fogalmak; **2.** a termeléssel összefüggésben álló kifejezések; **3.** intézmények nevei; **4.** közlekedési eszközök; **5.** hadászati kifejezések; **6.** mértékegységek; **7.** szakmák nevei; **8.** az ipari fejlődéssel kapcsolatos igék.

A kárpátaljai magyar nyelvjárások szláv lexikai elemeinek átvételi idő alapján történő csoportosításával eddig csupán Lizanec Péter foglalkozott (Lizanec 1993: 51–54), de ő is csupán régi és új átvételekről beszél. Így érthető, hogy a szovjet érának a kárpátaljai magyar nyelv szókészletét ért hatásairól csak felszínes információkkal rendelkezünk. Kótyuk István 1974-es kandidátusi értekezésében (Kótyuk 2007) az ungi magyar nyelvjárást ért szláv hatás kapcsán egyértelműen leszögezi, hogy az „kétségtelenül a szovjet érában volt a legerősebb”, de a fentebb már ismertetett nyelvi helyzet tükrében érthető az, hogy a kárpátaljai magyarság beszédében meghonosodott szláv lexikai elemek között az orosz szavak túlsúlya figyelhető meg. Erre utal egyik tanulmányában Borbély Edit is, aki az általa adatolt 120 betű-és mozaikszó, valamint rövidítés kapcsán megjegyzi, hogy a felgyűjtött kölcsönszavak háromnegyed részben orosz és csak negyed részben ukrán eredetűek (Borbély 2000).

Kótyuk István véleménye szerint az ekkor átvett kölcsönszavakat a következő csoportokba sorolhatjuk be (Kótyuk 2007: 95–96): **1.** a szovjet intézményrendszerrel kapcsolatos szókincs; **2.** az ipar és mezőgazdaság tárgykörébe tartozó szavak; **3.** a hivatalos élet szavai; **4.** a kereskedelemmel kapcsolatos szavak; **5.** az életkörülményekkel kapcsolatos szavak; **6.** az oktatás szókincsébe tartozó szavak.

Néhány szó a kutatásról

A 2016-ban az Új Nemzeti Kiválóság Program támogatásával megvalósuló kutatásaim során kérdőíves felmérés keretében a kárpátaljai Beregszászi járás területén található 35 magyarlakta településen, a települések lakosságszámának figyelembevételével, három korcsoportban (18–40 év; 40–60 év és 60 év feletti), azonos nemi eloszlás mellett összesen 342 főt kérdeztem meg a szláv kölcsönszavak használatával kapcsolatban.

Vizsgálataimat a magyar dialektológiai hagyományok szerint felépített kérdőívvel végeztem, melyben a korábban végzett előnyelvi (Gazdag 2010a, b), szak- és sajtónyelvi (Gazdag 2013a, b, c; 2017a), valamint szépirodalmi kutatásaim (Gazdag 2010c, 2017b) során gyűjtött kölcsönszavak jelentésére és használatára vonatkozó kérdéseket tettem fel. A kutatás során használt kérdőív összeállításánál arra törekedtem, hogy abban a kárpátaljai magyar nyelvjárások minden nyelvhasználati színteréhez kapcsolódó kölcsönszavak helyet kapjanak. A válaszadóknak többféle kérdéstípust kellett megválaszolniuk: fogalom-meghatározásokon és képazonosításokon át, a felsorolt kölcsönszavak jelentésének a megadásáig. Ezenkívül a válaszadók lehetőséget kaptak arra is, hogy feltüntethessék a kérdőívben nem szereplő, de általuk ismert és használt kölcsönszavakat, valamint a kelet-ukrajnai háborús konfliktushoz kapcsolódóan meghonosodott szláv neologizmusokat és újonnan előtérbe kerülő kölcsönszavakat is. A kérdőív a nyitott kérdéseken kívül 220 keleti szláv kölcsönszó ismeretére és használatára kérdezett rá. A nyitott kérdések kapcsán több mint 150, míg a háborús konfliktushoz kapcsolódóan közel 100 korábban nem, vagy nem ilyen alakban adatolt keleti szláv kölcsönszót sikerült összegyűjtenem. A kutatás során nyert adataimat nyelvjárási térképlapok formájában dolgoztam fel, s így tételesen bemutathatóvá vált az, hogy egy-egy szó milyen jelentésben, milyen alakváltozatban is használatos az adott településen.

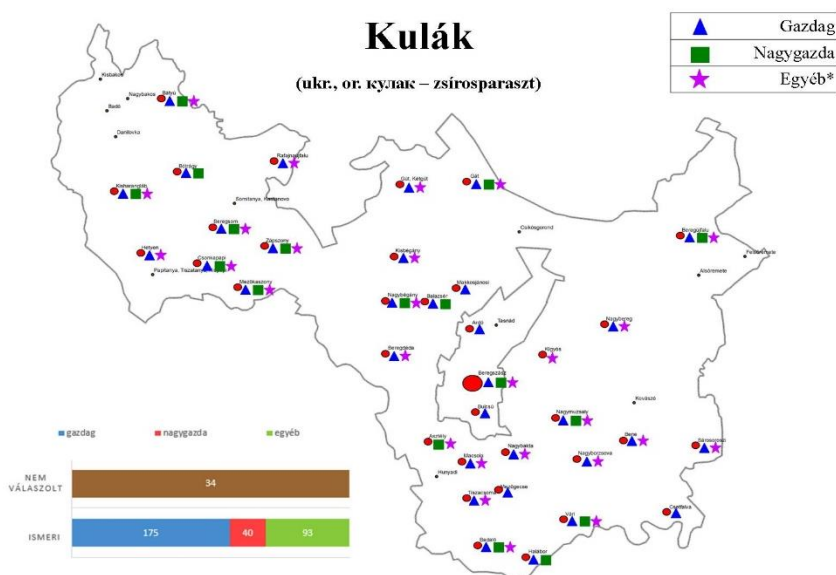
Az elkészült térképlapok a következő adatokat tartalmazzák: **1.** A térkép fölött a megadott szót, képet vagy meghatározást, alatta pedig az átadó nyelvi alakot és a szótári jelentését, vagy jelentéseit. **2.** Ezzel egy vonalban a jelmagyarázatot a térképen ábrázolt válaszokhoz. **3.** A térképlap bal oldali sarkában a válaszok eloszlását ábrázoló diagramot.

4. Ez alatt pedig a további magyar nyelvi megfelelőket, illetve, ha vannak, akkor a téves azonosításokat a lap jobb oldali alsó részén.

Archaizálódó szláv kölcsönszavak (szovjetizmusok)

A szovjet éra egyik tipikus szavaként tekinthetünk a teljes magyar nyelvterületen elterjedt orosz eredetű *kulák* szóra, melynek jelentését a kutatás adatai alapján 34 válaszadó nem ismeri, ugyanis nem adott választ. 175 válaszadó a gazdag, 40 a nagygazda, további 93 válaszadó pedig egyéb (birtokos, földesúr, gazdálkodó, jómódú, módos, paraszt, pénzes ember, úrgazdag, vagyonos, zsírosparaszt stb.) válaszokat adott meg (lásd az 1. ábrán).

1. ábra: A *kulák* szó ismerete a Beregszászi járás lakosai körében

*birtokos, földesúr, gazdálkodó, jómódú, módos, paraszt, pénzes ember, úrgazdag, vagyonos, zsírosparaszt stb.

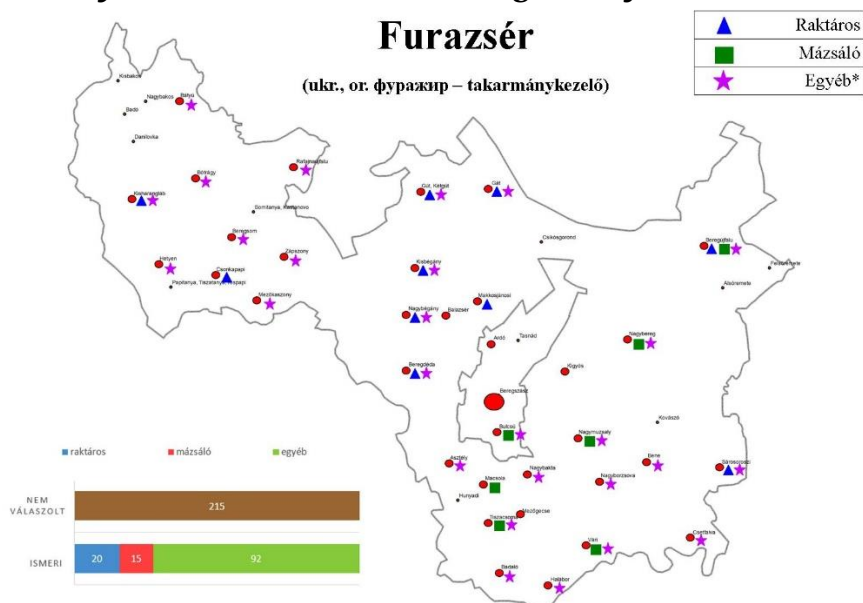
Amennyiben a szó ismeretét korcsoportok alapján is megnézzük, úgy láthatóvá válik, hogy a legfiatalabb korosztály körében a legalacsonyabb a szó ismeretségi foka. A 18-40 korosztályba tartozó férfiak közül 10, az ugyanezen korosztályhoz tartozó nők közül pedig 13 fő nem adott ehhez kapcsolódóan választ (a további adatokat lásd az 1. táblázatban). A legfiatalabb korosztályon belül két férfi és két nő válasza ugyancsak arról tanúskodik, hogy nem ismerik a szó valódi jelentését. Ők ugyanis azt (rab)szolga jelentéssel azonosították.

1. táblázat: A *kulák* szó ismerete nemi- és korosztályok szerinti bontásban

Férfi			Nő		
Kor	Ismeri	Nem	Kor	Ismeri	Nem
18-40	47	10	18-40	44	13
40-60	53	4	40-60	56	1
60-100	53	4	60-100	55	2

Az egykori kollektív gazdaságok (kolhozok) regnálása idején ugyancsak aktív használatú kölcsönszónak számított az orosz eredetű *furazsér* szó, mely a takarmányellátásért és nyilvántartásba vételért felelő személyeket jelölte.

2. ábra: A *furazsér* szó ismerete a Beregszászi járás lakosai körében

* adagoló, élelmiszeradagoló, hidmázsás, mérlegkezelő, segédraktáros, takarmányos, takarmányellenőr, stb.

Amint azt a jelenlegi elterjedtséget bemutató térképen is láthatjuk a szó ismereti szintje mára igencsak alacsony. A megkérdezett adatközlők közül 215 fő nem adott a szó jelentésére vonatkozóan semmilyen választ. 20 fő adta meg a tényleges jelentéskört részben lefedő raktáros, illetve 15 fő a mázsáló jelentéseket. 92 válaszadó más, a munkakört részben ugyancsak lefedő válaszokat adott meg, pl. adagoló, hidmázsás, mérlegkezelő, segédraktáros, takarmányos, stb. (lásd a 2. ábrán).

Ennél árnyaltabb képet kapunk, ha megnézzük, a szociológiai változók függvényében miként is változik a szó ismereti foka. A legfiatalabb korosztályhoz tartozók esetében 46 férfi és 50 nő nem adott választ a szó jelentésére vonatkozóan. A 40–60 éves korcsoportnál 28 férfi és 34 nő nem válaszolt. Vagyis itt nagyjából kiegyenlítettnek tekinthető azoknak az aránya, akik ismerik, és akik nem a szó jelentését. Hasonló eloszlást figyelhetünk meg a legidősebb generáció képviselőinél is. Itt 31 férfi és 26 nő a nem válaszolók száma (lásd a 2. táblázat adatait).

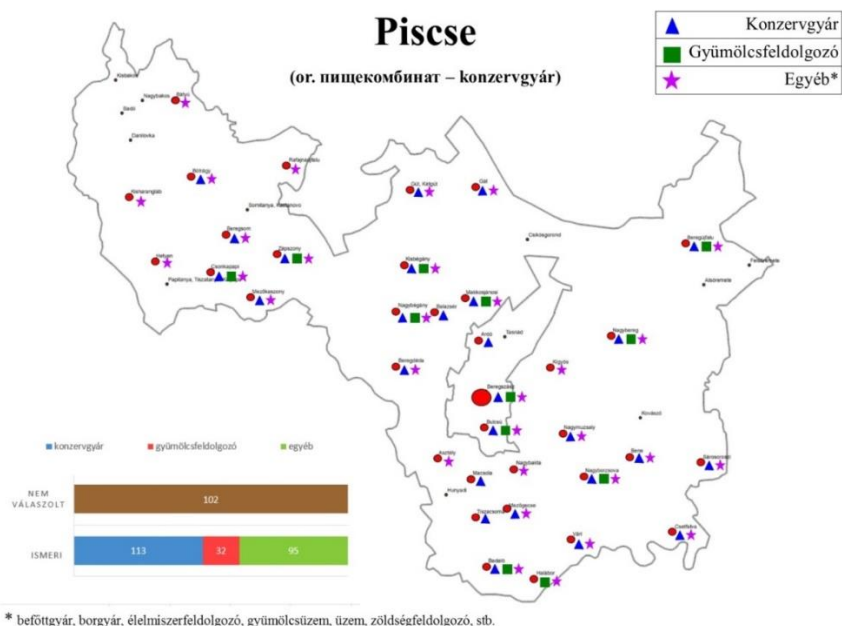
2. táblázat: A *furazsér* szó ismerete nemi- és korosztályok szerinti bontásban

Férfi			Nő		
Kor	Ismeri	Nem	Kor	Ismeri	Nem
18-40	11	46	18-40	7	50
40-60	29	28	40-60	23	34
60-100	26	31	60-100	31	26

Kárpátalja területén a különböző élelmiszeripari gyárak (konzerv- és borgyárak) ugyancsak a szovjet éra idején működtek a legnagyobb intenzitással. Az ezek megnevezéseként elterjedt *piscse(kombinát)* kölcsönzó ismereti szintje az intézmények megszűnésével párhuzamosan csökkent. Ezt mutatják a kutatás adatai is. A megkérdezett adatközlők közül 102 fő nem tudta a szó jelentését azonosítani. 113 válaszadó adta meg a konzervgyár, 32 válaszadó a gyümölcsfeldolgozó, és további 95 válaszadó valamilyen más (befőtt gyár, borgyár, élelmiszer-feldolgozó, zöldségfeldolgozó stb.) jelentést (lásd a 3. ábrán).

Az előző szavakhoz hasonló, de talán még árnyaltabb képet kapunk, ha a szó ismeretét a szociológiai változók függvényében is szemügyre vesszük. Ez alapján ugyanis azt láthatjuk, hogy a legfiatalabb korosztály esetében 30 férfi és 28 nő nem tudta a szó jelentését azonosítani. A középső korcsoport esetében ez a szám jelentősen alacsonyabb, itt ugyanis 12 férfi és 11 nő nem adott választ. Hasonló a válaszadások száma a legidősebb korcsoport tagjai körében is (lásd a 3. táblázat adatait).

3. ábra: A *piscse*(kombinát) szó ismerete a Beregszászi járás lakosai körében

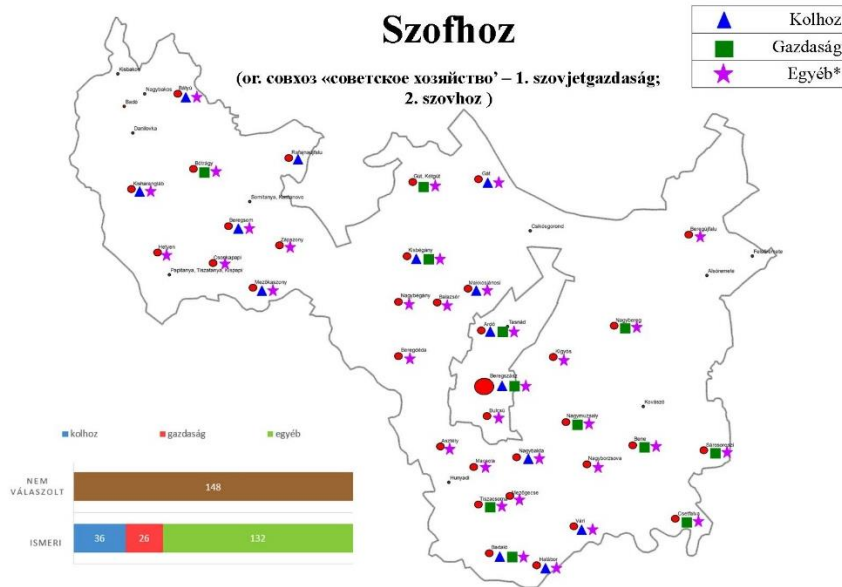
3. táblázat: A *piscse* szó ismerete nemi- és korosztályok szerinti bontásban

Férfi			Nő		
Kor	Ismeri	Nem	Kor	Ismeri	Nem
18-40	27	30	18-40	29	28
40-60	45	12	40-60	46	11
60-100	45	12	60-100	48	9

Végezetül nézzük meg a szovjet megnevezést magában is foglaló, állami gazdaságot jelölő szovhoz szó jelenlegi ismereti fokát. A szó ismereti foka a megkérdezettek körében ugyancsak elég alacsonynak tekinthető. 148 válaszadó nem tudta azonosítani a fogalmat. A megkérdezett adatközlők válasza alapján ezen felül az is kitűnik, hogy a szó jelentését illetően nem tesznek különbséget a szovhoz (állami tulajdonú) gazdaságok és a kolhoz (elvből önkéntes társuláson alapuló) gazdaságok között, ami nyilván azzal is magyarázható, hogy a kolhozosítás folyamat valójában nem is önkéntes alapon történt (erről lásd pl. Dupka 2014: 75–89, Molnár D. 2015). A szovhoz 36 válaszadó azonosította a kolhoz szóval, 26 fő gazdasággént definiálta. A további (132 főtől

érkezett) válaszok pedig más, hasonló jelentésű magyar megnevezéseket tartalmaznak: tsz, kft, vállalat, állami gazdaság, vagy állami mezőgazdaság. (Az adatokat lásd a 4. ábrán)

4. ábra: A szovhoz/szofhoz szó ismerete a Beregszászi járás lakosai körében

* agrárüzem, állami gazdaság, állami mezőgazdaság, kft, szociális gazdaság, termelési szövetkezet, TSZ, vállalat, stb.

A szó archaizálódási folyamatát jól mutatják a szociológiai változók szempontjából részletezett adatok. Ha ugyanis megnézzük a korok szerinti bontást, akkor láthatjuk, hogy a legfiatalabb generációból a válaszadók több mint fele (35 férfi és 33 nő) nem ismeri már a szó jelentését. A másik két korcsoportban az arány épp a fordítottja az előbbinek. A középkorúak esetében ugyanis 37 férfi és 36 nő, míg az időskorúak közül 35 férfi és 40 nő adott valamilyen, a szó jelentésére vonatkozó választ (lásd a 4. táblázat adatait).

4. táblázat: A szovhoz/szofhoz szó ismerete nemi- és korosztályok szerinti bontásban

Férfi			Nő		
Kor	Ismeri	Nem	Kor	Ismeri	Nem
18-40	22	35	18-40	24	33
40-60	37	20	40-60	36	21
60-100	35	22	60-100	40	17

Összegzés

A fent bemutatott és elemzett adatok alapján elmondható az, hogy – bár még nem telt el jelentős idő a Szovjetunió megszűnése óta, illetve a közép- és idősebb generáció tagjai még a saját maguk által megtapasztalt dolgokra elevenen emlékeznek – a korszakhoz tartozó, s szláv nyelvi eredetű reáliák fokozatosan átkerülnek a lakosság passzív szókincsbe, ami egyúttal az archaizálódási folyamat beindulására is utal. Ezt igazolja a vizsgált szavak ismereti szintje is. A tanulmány alapját képező 2016 évi kutatás erősen elnagyolt korosztályi csoportosítása mellett is láthatóvá válik az, hogy az egyes szavak ismerete a korosztályok tekintetében fokozatosan csökkenő tendenciát mutat. Ez különösképp a fiatal és a közép-, illetve idős generációk elkülönülésében jelentkezik. Az utóbbi két generáció esetében azért is nincsen jelentős eltérések, mert mindkét csoport tagjai megélték a szovjet éra kárpátaljai regnálását. Egy, a jövőben megismételt, pontosabban lehatárolt korosztályi csoportosításon alapuló kutatás eredményei nyilván még árnyaltabban igazolnák ezeket a tendenciákat.

Irodalom:

- A. Jászó Anna 2007: A nyelv változékonysága és állandósága. In: A. Jászó Anna főszerk., *A magyar nyelv könyve*. Trezor Kiadó, Budapest, 49–54.
- Borbély Edit 2000: Adalék a lexikai kölcsönzés kutatásához. In: Fábrián Mirosláva – Horváth Katalin szerk. *Ювілейний збірник на честь 70 річчя від дня народження професора Петра Лизанця* Ungvári Állami Egyetem Magyar Filológiai Tanszék Hungarológiai Központ, Ungvár. 113–119.
- Csernicskó István – Melnyk Svitlana 2007: Az ukrain kisebbségek és a nyelvi oktatás. In: Orosz Ildikó szerk., *Magyarok a Tisza-forrás környékén. A felső-Tisza-vidéki magyarok anyanyelvi-oktatási helyzete egy kutatás tükrében*. PoliPrint, Ungvár. 120–148.
- Csernicskó István 1998a: *A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján)*. Budapest: Osiris Kiadó – MTA Kisebbségkutató Műhely.
- Csernicskó István 1998b: Az ukrán nyelv Kárpátalján. *Regio. Kisebbség, politika, társadalom*. 1998/1: 5–48.
- Dupka György 2014: *A szovjet hatóság megtorló tevékenysége Kárpátalján (1944–1991)*. Kárpátaljai Magyar Könyvek 232. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest.
- Fazakas Emese 2007: *Bevezetés a magyar nyelvtörténetbe. Nyelvi változások, a magyar helyesírás és szókincs története*. Egyetemi Műhely Kiadó, Bolyai Társaság, Kolozsvár.
- Gazdag Vilmos 2010a: Szláv eredetű lexikai elemek a Beregszászi járás magyar nyelvjárásaiban (Kárpátalja, Ukrajna). In: *Határhelyzetek III. Önmeghatározási kísérletek: hagyományörzéstől a nyelvi identitásig*. Szerkesztő: Fábri István – Kötél Emőke Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium Budapest, 124–160.

- Gazdag Vilmos 2010b: Másodnyelvi elemek a Beregszászi járás (Kárpátalja) magyar nyelvjárásaiban. In. Kozmács István, Vančoné Kremmer Ildikó szerk., *Közös jövőnk a nyelv I.* Nyelvtudomány és pedagógia, Tudomány az oktatásért – oktatás a tudományért, Nyitra: Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara, 109–130.
- Gazdag Vilmos 2010c: A kárpátaljai magyar köznyelv szláv lexikai elemei Zelei Miklós A kettézárt falu c. dokumentumregényében. In. *Acta Beregsasien-sis* II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tudományos évkönyve 2010. IX. évfolyam, 3. kötet 29–40.
- Gazdag Vilmos 2013a: Nyelvhasználati sajátosságok a Beregszászi Járási Kórházban. In. *Acta Academiae Beregsasien-sis*, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tudományos évkönyve, 2013. XII. évfolyam, 1. kötet, 229–238.
- Gazdag Vilmos 2013b: Orosz/ukrán lexikai elemek a kárpátaljai magyar nyomtatott sajtóban. In. Gecksó Tamás, Sárdi Csilla szerk. *Nyelvhasználat a médiában*, Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához sorozat 115. tagja. Tinta Kiadó Budapest, 2013. 33–39.
- Gazdag Vilmos 2013c: Államnyelvi kontaktuselemek a kárpátaljai magyar sajtóban. In. Fedinec Csilla – Szoták Szilvia (szerk.) *Változó világ – változó közösségek a Kárpát-medencében*. Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium, Budapest.
- Gazdag Vilmos 2017a: Az államnyelvi hatás tükröződése a kárpátaljai magyar hírportálok nyelvhasználatában. In. Novák Anikó (szerk.) *Kölcsönös átszövődések*. A Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégiuma 2016. évi PhD-konferenciájának tanulmányaiból, Budapest: Külgazdasági és Külügyminisztérium, 185–198.
- Gazdag Vilmos 2017b: Nyelvi interferencia a kárpátaljai magyar irodalmi művekben. In. Márku Anita és Tóth Enikő (szerk.) *Többnyelvűség, regionalitás, nyelvoktatás*, Ungvár, „Rik-U”.
- Gerstner Károly 2018: Szókészlettörténet. In: Kiss Jenő, Pusztai Ferenc (szerk.): *A magyar nyelvtörténet kézikönyve*. Tinta, Budapest. 249–270.
- Kótyuk István 2007: *Az ungi magyar nyelvjárás ukrán jövevényszavai*. Украинские заимствования в ужанском венгерском говоре. Szerkesztette és az előszót írta Zoltán András. Kiadja a Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Tanszéke. Nyíregyháza.
- Lizanec Péter 1993: Ukrán valamint orosz elemek a kárpátaljai magyar nyelvjárásokban. In: *Az ungvári Hungarológiai Intézet tudományos gyűjteménye*. (A magyar Filológiai tanszék fennállásának 30. és az Ungvári Hungarológiai Központ 5. évfordulójára) Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó, 50–56.
- Molnár D. Erzsébet 2015. *Kárpátaljai magyarok a Szovjetunió hadifogoly- és munkatáboraiiban (1944-1953)*. Debreceni Egyetem, BTK, Doktori (PhD) értekezés, kézirat.
- Zoltán András 2003: A Szovjetunió és a posztszovjet térség etnolingvisztikai problémái: (Isaev, M. I.: *Ètnolingvističeskie problemy v SSSR i na postso-vetskom prostranstve*. = *Voprosy ázykoznaniâ*, 6. no. 2002. 101–117. p.).

Kisebbségkutatás Minorities Studies and Reviews 12. évf. 2003. 1. szám, 226–229.

Исаев М. И. 2002: Этнолингвистические проблемы в СССР и на постсоветском пространстве. *Вопросы языкознания* Российская академия наук, Отделенные литературы и языка, «Наука» Москва – 2002. №6. ноябрь-декабрь, 101–117.

Каганов Ю. О. 2012: Радянський мовний дискурс: політико-ідеологічні особливості та протидія. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*, 2012, вип. XXXII. 267–272

Калиновска О. В. 2008: Проблеми лексикографічного опису ідеологічно забарвлених лексичних одиниць. *Наукові записки. Том 85, Філологічні науки*, Національний університет "Києво-Могилянська академія". 2008. 35–39.